

АДАПТИВНІСТЬ КОГНІТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ДО ДИНАМІЧНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА

Михайло Жилін

доктор філософії в галузі психології, доцент,

доцент кафедри практичної психології

Одеський національний морський університет

65020, Україна, м. Одеса, вул. Мечникова, 34

zhylin.mykhailo@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2898-4403>

Анотація

Статтю присвячено всебічному аналізу процесу прийняття рішень у змінному інформаційному середовищі з урахуванням взаємодії когнітивних, емоційних, етичних, соціальних, екзистенційних і культурних чинників, що впливають на формування вибору. Систематизовано основні когнітивні моделі прийняття рішень (раціональні, обмежено-раціональні, евристичні, модель подвійного процесу) з акцентом на їхню адаптивність в умовах змін, невизначеності та інформаційного перевантаження. Особливу увагу приділено здатності кожної моделі до гнучкого реагування, самоорганізації та оновлення на основі досвіду. Підкреслено роль емоцій як інтегральної частини мислення, що впливає на оцінку альтернатив та ефективність вибору. Проаналізовано етичні аспекти як зовнішній орієнтир у морально складних ситуаціях. Окреслено внесок екзистенційної психології, яка інтерпретує процес вибору через призму свободи, відповідальності, тривоги та провини як важливих чинників особистісного становлення й розвитку. Розглянуто соціально-психологічні механізми, а також культурні особливості як основні детермінанти стилів мислення й стратегій прийняття рішень. Зазначено, що ефективність прийняття рішень у сучасному світі значно залежить від здатності інтегрувати різноманітні впливи. З'ясовано, що традиційні раціональні моделі виявляються недостатньо адаптивними, тоді як модель подвійного процесу демонструє найбільшу гнучкість, поєднуючи інтуїцію та аналітику для оперативного реагування. Наголошується на необхідності цілісного підходу для глибокого розуміння природи сучасного вибору та підвищення його результативності. Обґрунтовано необхідність цілісного аналізу вибору, який враховує не лише когнітивні процеси, а й ширший психологічно-соціокультурний контекст. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти складну природу сучасного прийняття рішень та окреслити шляхи для підвищення його ефективності. **Ключові слова:** інформаційне середовище, когнітивні моделі прийняття рішень, емоції, екзистенційна психологія, соціальні чинники, культура, адаптивність.

Вступ

Сучасне динамічне інформаційне середовище, яке характеризується надмірним обсягом даних, високою швидкістю змін і невизначеністю, створює суттєві виклики для когнітивних моделей прийняття рішень. У цьому контексті традиційні раціональні моделі виявляються недостатньо адаптивними, оскільки не враховують повний перелік чинників, що впливають на вибір в умовах обмеженого часу та високих розумових навантажень.

Відповідно, нагальною є необхідність адаптації когнітивних стратегій, адже їхня неефективність може призводити до прийняття хибних рішень і викликати негативні психологічні наслідки. Підвищену актуальність цьому питанню надає потреба в комплексному підході, що інтегрує не лише когнітивні, а й емоційні, етичні, соціальні та екзистенційні аспекти процесу прийняття рішень.

Попри посилення уваги до цих аспектів, системний аналіз їхньої взаємодії щодо адаптивності когнітивних моделей в умовах динамічного інформаційного середовища залишається фрагментарним. З огляду на це, актуалізується необхідність у подальших дослідженнях механізмів функціонування та адаптації таких моделей, що дозволить підвищити ефективність прийняття рішень у сучасних реаліях.

Питання когнітивного підґрунтя процесу прийняття рішень є предметом активного міждисциплінарного дослідження, охоплюючи психологію, економіку, менеджмент, філософію тощо. В огляді літератури систематизовано як вітчизняні, так і зарубіжні джерела, що репрезентують основні напрями сучасних наукових підходів до аналізу прийняття рішень у динамічному інформаційному середовищі.

Значний внесок у формування концептуального розуміння динамічного інформаційного середовища роблять Й. Кеттунен (J. Kettunen) та співавтори (Kettunen et al., 2008). Дослідники розглядають таке середовище як складну, багатовимірну систему, що функціонує за принципами самоорганізації та відкритої взаємодії.

Фундаментальні теоретичні передумови економіки знань і значення інтелектуального капіталу в контексті ефективності прийняття рішень розкривають Н. Томков та А. Попружна (Томков & Попружна, 2025). Ідеї формалізації моделей вибору в психологічних дослідженнях висвітлюють Б. Ньюелл (B. Newell) та А. Бродер (A. Broder) (Newell & Broder, 2008), підкреслюючи метафоричний характер когнітивних моделей і необхідність їх адаптації до реальних умов.

Еволюцію уявлень про раціональність у прийнятті рішень презентують О. Корзаченко (Корзаченко, 2020) та Я. Короход (Короход, 2020). Сучасні евристичні підходи в контексті проєктного менеджменту пропонують Н. Павленчик та співавтори (Павленчик та ін., 2025), аналізуючи механізми швидкого інтуїтивного реагування та роль когнітивних упереджень. Ґрунтовний нейропсихологічний аналіз моделі подвійного процесу здійснюють Дж. Ґронкі та колеги (G. Gronchi et al.) (Gronchi et al., 2024).

Застосування подвійного процесу в контексті прийняття рішень розкривають А. Доу та співавтори (A. Dou et al.) (Dou et al., 2025), а також Н. Слем та колеги (N. Slam et al.) (Slam et al., 2023). У цьому зв'язку особливу цінність становить зосередження уваги на самоорганізаційних механізмах і динамічному балансуванні рішень.

Психоемоційний вимір прийняття рішень висвітлює О. Бакаленко (Бакаленко, 2014), розглядаючи емоції як невіддільну частину когнітивного механізму. Вплив емоцій на професійну поведінку вивчають Т. Павлова, Р. Павлов та А. Лемберг (Павлова, Павлов & Лемберг, 2021). Роль етики як регулятора прийняття рішень у судовій сфері обґрунтовують Ю. Кернякевич-Танасійчук і Я. Шинкарук (Кернякевич-Танасійчук & Шинкарук, 2023).

Методологічний зв'язок утилітаристської етики з теорією корисності в контексті прийняття рішень в економіці та психології аналізує П. Лю (P. Liu) (Liu, 2023). Водночас екзистенційний підхід (Ю. Живоглядів, Л. Носаль) (Живоглядів & Носаль, 2022) фокусує увагу на внутрішній суб'єктивності, розглядаючи прийняття рішень як морально відповідальний вибір у ситуаціях особистісної невизначеності.

На значущості групових впливів і динаміки колективної взаємодії в процесах прийняття рішень акцентують дослідники соціальної психології М. Слюсаревський та колеги (Слюсаревський та ін., 2018). Культурологічні чинники сприйняття інформації та формування ментальних моделей вивчають Г. Салата та Н. Бачинська (Салата & Бачинська, 2019), підкреслюючи роль культури як когнітивного фільтра, що визначає особливості комунікації та стиль мислення.

Узагальнення сучасних публікацій дає змогу сформувати комплексне розуміння процесу прийняття рішень, що інтегрує когнітивні, емоційні, моральні, екзистенційні, соціальні та культурні чинники, забезпечуючи цілісний підхід до його аналізу в контексті сучасних глобальних трансформацій.

Метою статті є системний аналіз та теоретичне обґрунтування адаптивності когнітивних моделей прийняття рішень у динамічному інформаційному середовищі з інтеграцією сучасних психологічних підходів.

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі **завдання**:

- 1) проаналізувати теоретичні основи адаптивності когнітивних моделей прийняття рішень у контексті динамічного інформаційного середовища;
- 2) схарактеризувати інтеграцію сучасних психологічних підходів до розуміння процесу прийняття рішень, враховуючи когнітивні, емоційні, етичні, екзистенційні, соціальні та культурні чинники;
- 3) визначити основні напрями підвищення ефективності прийняття рішень в умовах сучасних викликів.

Методи дослідження

У роботі застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує когнітивну й соціальну психологію, етику, культурологію та екзистенційну філософію для комплексного аналізу процесу прийняття рішень. Для досягнення мети дослідження були використані теоретичні методи, зокрема порівняльний аналіз для зіставлення когнітивних моделей, системний та герменевтичний підходи для всебічного врахування когнітивних, емоційних, соціальних, етичних та культурних чинників. Окрім того, методи класифікації дали змогу впорядкувати матеріал, систематизація – структурувати отримані дані, а узагальнення – сформувати підсумкові висновки та окреслити загальні закономірності прийняття рішень у сучасному динамічному інформаційному середовищі.

Результати та дискусії

У сучасній науковій парадигмі динамічне інформаційне середовище трактується як складна, диференційована система, що характеризується процесами самоорганізації, які є рушійною силою генерації інновацій. Таке середовище характеризується інтенсивним і безперервним обміном інформацією, що слугує каталізатором появи нових ідей. Загалом, динамічне інформаційне середовище постає як гнучка, адаптивна та інноваційно-орієнтована система, що ефективно функціонує поза межами традиційних організаційних структур (Kettunen et al., 2008: 507).

В умовах світу, перенасиченого інформацією, та переходу до економіки знань, де інтелектуальний капітал є одним з основних ресурсів продуктивності, ефективність прийняття рішень набуває важливого значення (Томков & Попружна, 2025: 114). У цьому контексті психологія пропонує різноманітні когнітивні моделі, які допомагають осмислити процес

вибору. Особливу увагу при цьому приділено адаптивності цих моделей, а також розумінню основних чинників, що визначають їхню гнучкість і здатність оновлюватися на основі досвіду.

Психологія прийняття рішень сформувала низку основних когнітивних моделей, які еволюціонували від ідеалізованих уявлень до більш реалістичних концепцій. Серед них виокремлюють раціональні моделі, що постулюють ідеального логічного суб'єкта; обмежено-раціональні моделі, які враховують реальні когнітивні обмеження; евристичні моделі, що описують застосування спрощених правил; а також модель подвійного процесу, яка розрізняє інтуїтивні й аналітичні системи мислення (Newell & Broder, 2008).

Варто зауважити, що динамічне інформаційне середовище характеризується неповнотою, мінливістю та безперервним потоком даних, а отже, класичні раціональні моделі прийняття рішень поступово втрачають свою ефективність. У таких умовах процес прийняття рішень перестає бути одноразовим актом і трансформується в багатоетапний цикл, що вимагає постійного оцінювання ризиків, оновлення інформації та коригування вибору з урахуванням можливих майбутніх змін. Зростання рівня невизначеності в цьому середовищі підсилює значущість моделей, які враховують ймовірнісні прогнози, довірчі інтервали та елементи сценарного аналізу.

Серед розмаїття когнітивних підходів, що еволюціонували з часом, початковою точкою для осмислення процесу вибору стали раціональні моделі. Вони базуються на теорії раціонального вибору та передбачають ідеального суб'єкта, який логічно прагне максимізувати власну корисність. При цьому припускається наявність повної інформації, здатність точно оцінювати ймовірності й стабільність преференцій для вибору оптимального варіанта. Теорія очікуваної корисності є основною в цьому напрямі, описуючи прийняття рішень в умовах невизначеності. Водночас нормативні моделі мають обмежену здатність адекватно відображати реальну поведінку в складних і динамічних ситуаціях (Корзаченко, 2020: 105).

Проте обмеженість раціональних моделей у поясненні реальної поведінки в умовах невизначеності та обмежених ресурсів зумовила появу обмежено-раціональних моделей прийняття рішень, які, на відміну від класичних теорій, ураховують психофізіологічні та інформаційні обмеження людини. Ці моделі виходять із того, що замість пошуку ідеального рішення, індивіди прагнуть до «задоволення», обираючи першу прийнятну альтернативу. Суб'єкти спрощують складну реальність, устанавлюючи «рівні бажань» та уникаючи надмірної обробки інформації, що дозволяє їм розумно діяти в умовах невизначеності та фрагментарності даних (Короход, 2020: 166–167).

Варто наголосити на тому, що розуміння обмежень раціональності та складності реального середовища, яке потребує швидких реакцій, створює підґрунтя для дослідження евристичних моделей прийняття рішень. Такі стратегії є адаптивними когнітивними алгоритмами, що відображають інтуїтивні скорочення мислення й забезпечують оперативність вибору. До них належать евристики доступності, репрезентативності та прив'язки. Ці стратегії сприяють високій швидкості реагування, скорочуючи аналітичний цикл у ситуаціях із неповною інформацією, проте потенційно призводять до когнітивних упереджень, що потребує відповідних механізмів контролю. Завдяки евристиці мозок ефективно долає когнітивне навантаження, забезпечуючи швидкість прийняття рішень, особливо коли повний раціональний аналіз недоцільний або неможливий. Водночас їхня ефективність залежить від контексту, а систематичні ухилення від раціональності, відомі як

когнітивні упередження, є їхньою невіддільною частиною, що вимагає ідентифікації та коригування (Павленчик та ін., 2025).

Отже, усвідомлення взаємодії швидких інтуїтивних евристик із необхідністю більш рефлексивного аналізу спричинило розвиток моделі подвійного процесу прийняття рішень. Модель подвійного процесу мислення відтворює співіснування двох систем: системи 1 (швидкої, автоматичної, асоціативної), що генерує відповіді за замовчуванням, та системи 2 (повільної, вдумливої, контрольованої), яка за наявності ресурсів здатна втручатися й регулювати процес прийняття рішень. Ця концепція пояснює, як відповіді визначаються конфліктом між цими процесами, особливо коли виникає несумісність між правдоподібністю та логічною обґрунтованістю, при цьому повільне мислення часто виконує гальмівну роль щодо швидкої відповіді (Gronchi et al., 2024). Наприклад, під час розв'язання задачі, де інтуїтивна відповідь здається правильною, але насправді суперечить логічним або математичним правилам, саме система 2 включається для аналізу та виправлення помилки, що генерується системою 1.

Цілеспрямований розгляд кожної з базових когнітивних моделей дає змогу системно висвітлити різноманіття підходів до розуміння прийняття рішень. Для забезпечення комплексного сприйняття та зручності аналізу основні характеристики цих моделей узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні когнітивні моделі прийняття рішень

Назва моделі	Основні положення / Характеристика
Рациональні моделі	Постулюють ідеального суб'єкта, який логічно прагне до максимізації власної корисності; передбачається повна інформація, точна оцінка ймовірностей та стабільні преференції. Нормативні, але обмежені в описі реальної поведінки.
Обмежено-раціональні моделі	Враховують психофізіологічні та інформаційні обмеження людини. Індивіди прагнуть до «задоволення», обираючи першу прийнятну альтернативу, спрощуючи реальність та встановлюючи «рівні бажань».
Евристичні моделі	Адаптивні когнітивні алгоритми, що є інтуїтивними «скороченнями мислення» для швидкого та ефективного прийняття рішень в умовах інформаційної фрагментарності та часових обмежень. Потенційно призводять до когнітивних упереджень.
Модель подвійного процесу	Постулює співіснування двох систем: системи 1 (швидкої, автоматичної, асоціативної), що генерує відповіді за замовчуванням, та системи 2 (повільної, вдумливої, контрольованої), яка за наявності ресурсів здатна втручатися й регулювати процес прийняття рішень.

Джерело: сформовано автором на основі (Корзаченко, 2020; Короход, 2020, Павленчик та ін., 2025; Gronchi et al., 2024; Newell & Broder, 2008)

Попри те, що наведені когнітивні моделі забезпечують фундаментальне розуміння процесу прийняття рішень, їхня справжня цінність особливо проявляється в умовах динамічного та мінливого інформаційного середовища. У цьому контексті адаптивність

кожної моделі, тобто здатність забезпечувати ефективний вибір в умовах невизначеності та постійного потоку даних, набуває пріоритетного значення.

Раціональні моделі, хоча і є нормативним ідеалом, в динамічному середовищі проявляють адаптивність через інтеграцію своїх принципів у поведінкові процеси, які ґрунтуються на методі спроб і помилок. Це дозволяє постійно коригувати вибір і наближатися до оптимального рішення на основі наявної інформації, забезпечуючи таким чином прагнення до раціонального ідеалу в мінливих умовах. Водночас обмежено-раціональні моделі безпосередньо враховують психофізіологічні та інформаційні обмеження людини, слугуючи адаптивною відповіддю на складність реального світу (Dou et al., 2025).

Варто зауважити, що в умовах обмежених когнітивних ресурсів сучасного швидкозмінного середовища евристичні моделі проявляють високу адаптивність. Нові підходи дають змогу оперативно керувати множинними цілями, раціонально розподіляти обмежені обчислювальні ресурси та приймати рішення за стратегією «задоволення», а не пошуку абсолютної оптимальності. Це передбачає, що система припиняє пошук, як тільки досягає задовільного результату в межах доступних ресурсів і часу. Окрім того, завдяки здатності до самоорганізації та постійного оновлення мереж переконань на основі накопиченого досвіду евристичні моделі забезпечують гнучке й швидке реагування на змінну інформацію та невизначеність зовнішнього середовища (Slam et al., 2023).

Модель подвійного процесу в сучасному динамічному середовищі демонструє свою адаптивність, дозволяючи досягти гнучкого прийняття рішень. Вона поєднує швидке інтуїтивне мислення з повільним аналітичним, що дає можливість динамічно пристосовуватися до мінливих завдань. Ця інтеграція дозволяє системі швидко реагувати, водночас глибоко обмірковувати складні проблеми, ефективно навчатися та узагальнювати досвід для прийняття рішень у нових, непередбачуваних умовах (Dou et al., 2025).

Підсумовуючи, зазначимо, що в умовах сучасного швидкозмінного інформаційного середовища раціональні моделі виявляються найменш адаптивними через свої ідеалізовані передумови, а їхня здатність до пристосування проявляється переважно через інтеграцію принципів в ітеративні процеси. На цьому тлі обмежено-раціональні моделі демонструють вищий рівень адаптивності, оскільки враховують когнітивні обмеження та застосовують стратегію «задоволення». Ще більшу адаптивність виявляють евристичні моделі, які завдяки швидкості та ефективності особливо ефективні в умовах обмеженої інформації. Водночас найбільш адаптивною визнається модель подвійного процесу, яка поєднує швидке й повільне мислення, забезпечуючи гнучке пристосування, ефективне навчання та узагальнення досвіду для оперативного прийняття рішень у складних і непередбачуваних ситуаціях.

Поряд із когнітивними моделями, розуміння яких є фундаментальним для аналізу процесу вибору, ефективність прийняття рішень у динамічному інформаційному середовищі також значно залежить від низки інших психологічних, соціальних та культурних чинників. Емоції, етичні дилеми, усвідомлення свободи й відповідальності, вплив групи та соціокультурні особливості відіграють важливу роль у формуванні індивідуальних та колективних рішень, доповнюючи та іноді змінюючи когнітивні стратегії. Розгляд цих аспектів дозволить повніше розкрити багатогранність процесу прийняття рішень у сучасному світі.

Саме на цих чинниках зосереджує увагу низка вітчизняних дослідників, які наголошують, що емоції є не ізольованим явищем, а інтегральною та невіддільною частиною механізму вибору й прийняття рішень. Зокрема, науковці підкреслюють, що емоції суттєво

впливають на оцінку чинників, формування переваг, прогнозування результатів та загалом на весь процес прийняття рішення. Це робить традиційне розділення когнітивних і емоційних процесів психологічно неспроможним і вимагає їхнього комплексного вивчення та інтеграції в моделі прийняття рішень (Бакаленко, 2014).

У контексті впливу окремих видів емоцій на прийняття рішень, дослідники Т. Павлова, Р. Павлов, А. Лемберг підкреслюють особливу роль «негативних моральних емоцій». Науковці зазначають, що ці емоції можуть істотно змінювати когнітивні процеси в професійній діяльності, впливаючи на оцінку ситуації та формування вибору людини (Павлова, Павлов & Лемберг, 2021).

Відповідно, адаптивна поведінка, підсилена емоційним інтелектом, дає змогу ефективно керувати інтегрованими емоціями. Наприклад, це може проявлятися в здатності менеджера усвідомлювати й регулювати власний стрес під час дедлайну для більш успішного делегування завдань; у вмінні керівника розпізнати та врегулювати конфлікт між колегами завдяки емпатії; або у здатності людини трансформувати відчай від втрати роботи в мотивацію до пошуку нових можливостей і активної адаптації до змін. Подібні приклади ілюструють, як інтеграція емоційного компонента забезпечує гнучкість і підвищує ефективність прийняття рішень у мінливому середовищі.

Окрім емоцій, значний вплив на процес прийняття рішень має етика, зокрема етичні стандарти та моральні принципи, які особливо важливі у складних ситуаціях із потенційними наслідками для інших. Наприклад, у сфері судочинства, поряд із дотриманням процесуальних норм, вагоме значення мають етичні вимоги до судді, що охоплюють незалежність і об'єктивність, чесність і непідкупність, компетентність, старанність, тактовність, ввічливість та повагу до учасників процесу (Кернякевич-Танасійчук & Шинкарук, 2023: 586). У цьому контексті етика розглядається як вчення про мораль і духовність або як система духовних норм і правил поведінки певної суспільної чи професійної групи. Більшість фундаментальних норм, що регулюють діяльність, містять яскраво виражений моральний аспект, що посилює їхній вплив.

Проте, якщо когнітивні процеси та емоційні реакції окреслюють внутрішній механізм вибору, то етичні засади, особливо принцип утилітаризму, є зовнішнім орієнтиром, що формує рішення. Цей етичний підхід набуває математичного вираження в теорії корисності – основному елементі теорії прийняття рішень, яка пояснює, як індивіди здійснюють вибір, оцінюючи відносну важливість прогнозованих результатів різних варіантів (Liu, 2023). Широко застосовуваний в економіці, психології та медицині, цей підхід є основою моделей, що прогнозують поведінку, фокусуючись на раціональному прагненні максимізувати очікувану вигоду.

Поряд із когнітивними, емоційними та етичними вимірами, процес прийняття рішень тісно пов'язаний із фундаментальними аспектами людського буття, які досліджує екзистенційна психологія. Цей напрям зосереджується на таких поняттях, як свобода, відповідальність, вибір, сенс життя та унікальність індивідуального досвіду. В умовах динамічного та невизначеного інформаційного середовища усвідомлення власної свободи вибору й невіддільної від неї відповідальності набуває особливого значення, формуючи глибинну мотивацію та адаптивні стратегії.

Варто наголосити, що екзистенційна психологія розглядає людське буття як «нескінченний та неперервний вибір власних можливостей», що формує особистісне майбутнє. Людина постійно стоїть перед дилемою: орієнтація на майбутнє може

супроводжуватися тривогою, тоді як фіксація на минулому може викликати почуття провини за втрачені можливості. Провина пов'язана з неприйняттям відповідальності та нереалізацією потенціалу, а екзистенційна тривога є невіддільною частиною непередбачуваності буття. Екзистенційний підхід пропонує «зустрічатися» з тривогою, що є основним для адаптації та особистісного зростання (Живоглядов & Носаль, 2022).

На відміну від суто індивідуальних психологічних процесів та екзистенційних дилем значний вплив на прийняття рішень мають також соціальні чинники. Людина функціонує не ізольовано, а є частиною складних соціальних систем, у яких групова динаміка, норми та взаємодії суттєво формують індивідуальний і колективний вибір. Розуміння цих соціальних впливів є надзвичайно важливим для комплексного аналізу процесу прийняття рішень у сучасному світі.

Отже, соціальна психологія посідає провідне місце серед напрямів психології, оскільки вивчає, як поведінка та думки індивіда змінюються під впливом інших людей і групових норм. Зокрема, збільшення кількості членів групи може призводити до мотиваційних та координаційних втрат, що знижує її загальну ефективність. Це підкреслює важливу роль групових процесів і взаємодій у формуванні як індивідуальних, так і колективних рішень (Слюсаревський, 2018).

Не менш значущим чинником, що формує процес прийняття рішень, є культура. Вона охоплює широкий спектр цінностей, переконань, норм, традицій та способів мислення, які передаються від покоління до покоління й суттєво впливають на індивідуальне та колективне сприйняття світу, мотивацію й стратегії вибору. Усвідомлення культурних відмінностей та їхнього впливу є життєво важливим для розуміння того, як люди з різним культурним походженням підходять до розв'язання проблем та ухвалення рішень у динамічному інформаційному середовищі.

Культура відіграє важливу роль у житті людини, суттєво впливаючи на сприйняття та інтерпретацію інформації індивідом. Культурні відмінності є своєрідними «фільтрами», які можуть призводити до спотворення повідомлень або втрати ними сенсу під час комунікації, ускладнюючи тим самим обмін інформацією. Дослідники звертають увагу на те, що культура впливає не лише на переконання, а й на «наївні метафізичні системи» та «когнітивні процеси – способи пізнання світу». Це підкреслює, що культурні ментальні моделі, цінності та преференції, спільні для певної групи, є важливими для розуміння індивідуальних і колективних стратегій вибору в умовах динамічного інформаційного середовища (Салата & Бачинська, 2019).

Отже, процес прийняття рішень є набагато складнішим за суто раціональний вибір, оскільки він інтегрує багатогранний вплив різних чинників. Етика є зовнішнім орієнтиром, спрямовуючи рішення згідно з моральними принципами та суспільними стандартами, тоді як екзистенційна психологія розкриває глибинний зв'язок вибору зі свободою, відповідальністю, переживанням тривоги за майбутнє та провини за минуле, підкреслюючи роль цих емоцій в особистісному зростанні. Паралельно соціальна психологія демонструє, як групові норми та взаємодії формують індивідуальні та колективні рішення, вказуючи при цьому на потенційні втрати ефективності у великих групах. Нарешті, культура є важливим фільтром, що впливає на сприйняття інформації, когнітивні процеси та формування стратегій вибору на всіх рівнях. Взаємодія цих аспектів створює багатовимірну картину прийняття рішень, яка потребує комплексного підходу для ефективного аналізу в умовах сучасного інформаційного середовища.

Висновки

Здійснене нами дослідження дає змогу стверджувати, що процес прийняття рішень у сучасному динамічному інформаційному середовищі має багатовимірний характер і виходить за межі традиційного раціонального мислення.

Системний аналіз когнітивних підходів (раціональних, обмежено-раціональних, евристичних та моделі подвійного процесу) продемонстрував різний ступінь їхньої адаптивності до умов змін і невизначеності. Найбільш гнучкою та ефективною є модель подвійного процесу, яка вдало інтегрує швидке інтуїтивне мислення з повільним аналітичним, забезпечуючи оптимальний баланс між оперативністю й обґрунтованістю прийнятих рішень.

Інтегративний підхід до аналізу прийняття рішень підкреслює, що, окрім когнітивних процесів, важливу роль відіграють емоційні, етичні, екзистенційні, соціальні та культурні чинники. Емоції є невіддільною частиною мислення, впливаючи на оцінку альтернатив; етика слугує зовнішнім орієнтиром у морально складних ситуаціях; екзистенційна психологія розглядає вибір крізь призму свободи, відповідальності й тривоги; соціальні механізми стосуються впливу групових норм; культурні особливості є важливими детермінантами стилів мислення та стратегій.

Для підвищення ефективності прийняття рішень у сучасному світі необхідний цілісний аналіз, який враховує не лише когнітивні процеси, а й ширший психологічно-соціокультурний контекст. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти складну природу сучасного вибору та забезпечити гнучкість і результативність в умовах невизначеності.

У процесі дослідження визначено конкретні шляхи підвищення ефективності прийняття рішень, які передбачають розвиток гнучкості мислення та вміння свідомо перемикатися між інтуїтивним і аналітичним підходами, підвищення рівня емоційного інтелекту для уникнення когнітивних упереджень, інтеграцію етичного аналізу як обов'язкового етапу оцінки альтернатив, а також розвиток навичок критичного мислення для об'єктивної оцінки інформації.

Результати дослідження можуть бути використані для розроблення навчальних програм та тренінгів, спрямованих на розвиток адаптивних навичок прийняття рішень в управлінській, освітній та інших сферах.

Виявлені закономірності прийняття рішень у сучасному динамічному інформаційному середовищі можуть стати основою для практичних рекомендацій менеджерам, керівникам і фахівцям, які стикаються з необхідністю робити складний вибір в умовах інформаційного хаосу.

Матеріали статті можуть слугувати теоретичною базою для подальших наукових досліджень у сферах психології, етики, соціології та менеджменту.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є проведення емпіричних досліджень впливу емоційних і культурних чинників на прийняття рішень у різних професійних сферах, розробка практичних інструментів і навчальних програм для тренування навичок адаптивного вибору та аналіз впливу цифрових технологій і штучного інтелекту на когнітивні процеси прийняття рішень.

Література

1. Бакаленко, О.А. (2024). Емоційна складова в механізмі прийняття рішень, пов'язаних з ризиком. *Вісник Харківського університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Теорія культури і філософія науки*, 1092, 186-190. Режим доступу:

https://www.researchgate.net/publication/341830469_Emocijna_skladova_v_mehanizmi_prijnata_risen_pov'azanih_z_rizikom

2. Живоглядов, Ю.О., & Носаль, Л.Г. (2022). Екзистенційна психологія кризових станів особистості: тривога та вина в переживанні вибору майбутнього. *Вчені записки Університету «КРОК»*, 2(66), 165-172. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-165-172>
3. Кернякевич-Танасійчук, Ю.В., & Шинкарук, Я.І. (2023). Етичні стандарти прийняття судових рішень. *Юридичний науковий електронний журнал*, 6, 584-586. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/135>
4. Корзаченко, О.В. (2020). Еволюція моделей прийняття рішень: від класичної політекономії до біхевіористської економіки. *Моделювання та інформаційні системи в економіці*, 100, 103-112. <https://doi.org/10.33111/mise.100.8>
5. Короход, Я.Д. (2020). Психологічні чинники прийняття рішень. *Психологічний часопис*, 6(3), 164-172. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.3>
6. Слюсаревський, М. (Ред.) (2018). *Основи соціальної психології : підручник для закладів вищої освіти*. Київ : Талком. Режим доступу: <https://ispp.org.ua/2021/02/19/pidruchnik-dlya-zakladiv-vishho%D1%97-osviti-osnovi-socialno%D1%97-psixologi%D1%97/>
7. Павленчик, Н.Ф., Графська, О.І., Павленчик, А.О., & Гуцуляк, В.Р. (2025). Евристичні стратегії прийняття управлінських рішень у проєктному менеджменті. *Академічні візії*, 45. Режим доступу: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2020>
8. Павлова, Т., Павлов, Р., & Лемберг, А. (2021). Вплив негативних моральних емоцій на процес прийняття управлінських рішень. Т. Гринько (Ред.), *Актуальні аспекти розвитку суб'єктів підприємництва в умовах глобальної економіки (Монографія)* (с. 368-383). Дніпро. Режим доступу: <https://philarchive.org/archive/PAV-61>
9. Салата, Г.В., & Бачинська, Н.А. (2019). Культура і комунікація: як культура впливає на сприйняття інформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 80-87. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2019.187982>
10. Томков, Н.О., & Попружна, А.В. (2025). Поняття «робота»: генезис, еволюція та розкриття сутності у сучасності. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*, 2 (25), 107-115. Режим доступу: <https://sjlaw.pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/8.-Tomkov-N.-Popruzchna-A.pdf>
11. Dou, A.Z., Cui, D., Yan, J., Wang, W., Chen, B., Wang, H., Xie, Z., & Zhang, S. (2025). DSADF: Thinking Fast and Slow for Decision Making. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.08189>
12. Gronchi, G., Gavazzi, G., Viggiano, M. P., & Giovannelli, F. (2024). Dual-Process Theory of Thought and Inhibitory Control: An ALE Meta-Analysis. *Brain Sciences*, 14(1), 101. <https://doi.org/10.3390/brainsci14010101>
13. Kettunen, J., Kantola, M., & Hautala, J. (2008). Knowledge Management with Partners in a Dynamic Information Environment. In *Encyclopedia of Information Communication Technology* (Vol. II, pp. 503-509). Hershey – New York. <https://doi.org/10.4018/9781599048451.ch066>
14. Liu, P. (2023). Decision-making and Utility Theory. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 26, 313-321. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/26/20230590>
15. Newell, B., & Broder, A. (2008). Cognitive processes, models and metaphors in decision research. *Judgment and Decision Making*, 3(3), 195-204. <https://doi.org/10.1017/S1930297500002400>
16. Slam, N., Li, X., & Feng, B. A (2023). Heuristic-Primed Decision-Making Model under the Assumption of Bounded Resources. *Comput. Sci. Math. Forum*, 8, 42. <https://doi.org/10.3390/cmsf2023008042>

References

1. Bakalenko, O.A. (2024). Emotsiina skladova v mekhanizmi pryiniattia rishen, poviazanykh z ryzykom [The emotional component in the mechanism of decision-making related to risk]. *Visnyk Kharkivskoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Teoriiia kultury i filosofiiia nauky – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv University. Series: Theory of Culture and Philosophy of Science*, 1092, 186-190. Retrieved from

- <https://www.researchgate.net/publication/341830469> Emocijna skladova v mehanizmi prijetat ta risen pov'azanih z rizikom [in Ukrainian].
2. Zhyvohliadov, Yu.O., & Nosal, L.H. (2022). Ekzystentsiina psykholohiia kryzovykh staniv osobystosti: tryvoha ta vyna v perezhyvanni vyboru maibutnoho [Existential psychology of crisis states of the personality: anxiety and guilt in experiencing the choice of the future]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific notes of the University «KROK»*, 2(66), 165-172. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-66-165-172> [in Ukrainian].
 3. Kerniakevych-Tanasiichuk, Yu.V., & Shynkaruk, Ya.I. (2023). Etychni standarty pryiniattia sudovykh rishen [Ethical standards of judicial decision-making]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 6, 584-586. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/135> [in Ukrainian].
 4. Korzachenko, O.V. (2020). Evoliutsiia modelei pryiniattia rishen: vid klasychnoi politekonomii do bikheviorystskoi ekonomiky [Evolution of decision-making models: from classical political economy to behavioral economics]. *Modeliuvannia ta informatsiini systemy v ekonomitsi – Modeling and information systems in economics*, 100, 103-112. <https://doi.org/10.33111/mise.100.8> [in Ukrainian].
 5. Korokhod, Ya.D. (2020). Psykholohichni chynnyky pryiniattia rishen [Psychological factors of decision-making]. *Psykhologichnyi chasopys – Psychological Journal*, 6(3), 164-172. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.3> [in Ukrainian].
 6. Slyusarevsky, M. (Ed.) (2018). *Osnovy sotsialnoi psykholohii: pidruchnyk dlia zakladiv vyshchoi osvity [Fundamentals of social psychology: a textbook for higher education institutions]*. Kyiv : Talkom. Retrieved from <https://ispp.org.ua/2021/02/19/pidruchnik-dlya-zakladiv-vishho%D1%97-osviti-osnovi-socialno%D1%97-psixologi%D1%97/> [in Ukrainian].
 7. Pavlenchyk, N.F., Hrafska, O.I., Pavlenchyk, A.O., & Hutsuliak, V. R. (2025). Evrystychni stratehii pryiniattia upravlinskykh rishen u proiektnomu menedzhmenti [Heuristic strategies for making managerial decisions in project management]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 45. Retrieved from <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2020> [in Ukrainian].
 8. Pavlova, T., Pavlov, R., & Lemberh, A. (2021). Vplyv nehatyvnykh moralnykh emotsii na protses pryiniattia upravlinskykh rishen [The influence of negative moral emotions on the process of making managerial decisions]. In T. Grimko (Ed.), *Aktualni aspekty rozvytku subiektiv pidpriemnytstva v umovakh hlobalnoi ekonomiky – Current aspects of the development of business entities in the conditions of the global economy* (pp. 368-383). Dnipro. Retrieved from <https://philarchive.org/archive/PAV-61> [in Ukrainian].
 9. Salata, H.V., & Bachynska, N.A. (2019). Kultura i komunikatsiia: yak kultura vplyvaie na spryiniattia informatsii [Culture and communication: how culture influences the perception of information]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library science. Document science. Informology*, 3, 80-87. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2019.187982> [in Ukrainian].
 10. Tomkov, N.O., & Popruzhna, A.V. (2025). Poniattia «robota»: henezys, evoliutsiia ta rozkryttia sutnosti u suchasnosti [The concept of “work”: genesis, evolution and disclosure of the essence in modern times]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of the Seversk Region. Series: Law*, 2 (25), 107-115. Retrieved from <https://sjlaw.pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/06/8.-Tomkov-N.-Popruzhna-A.pdf> [in Ukrainian].
 11. Dou, A.Z., Cui, D., Yan, J., Wang, W., Chen, B., Wang, H., Xie, Z., & Zhang, S. (2025). DSADF: Thinking Fast and Slow for Decision Making. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2505.08189>
 12. Gronchi, G., Gavazzi, G., Viggiano, M. P., & Giovannelli, F. (2024). Dual-Process Theory of Thought and Inhibitory Control: An ALE Meta-Analysis. *Brain Sciences*, 14(1), 101. <https://doi.org/10.3390/brainsci14010101>
 13. Kettunen, J., Kantola, M., & Hautala, J. (2008). Knowledge Management with Partners in a Dynamic Information Environment. In *Encyclopedia of Information Communication Technology* (Vol. II., pp. 503-509). Hershey – New York. <https://doi.org/10.4018/9781599048451.ch066>

14. Liu, P. (2023). Decision-making and Utility Theory. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, 26, 313-321. <https://doi.org/10.54254/2754-1169/26/20230590>
15. Newell, B., & Broder, A. (2008). Cognitive processes, models and metaphors in decision research. *Judgment and Decision Making*, 3(3), 195-204. <https://doi.org/10.1017/S1930297500002400>
16. Slam, N., Li, X., & Feng, B. A (2023). Heuristic-Primed Decision-Making Model under the Assumption of Bounded Resources. *Comput. Sci. Math. Forum*, 8, 42. <https://doi.org/10.3390/cmsf2023008042>

ADAPTABILITY OF COGNITIVE DECISION-MAKING MODELS TO A DYNAMIC INFORMATION ENVIRONMENT

Mykhailo Zhylin

PhD in Psychology, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Practical Psychology,

Odesa National Maritime University,

34, Mechnikova Str., Odesa, Ukraine, 65020

zhylin.mykhailo@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2898-4403>

Abstract

The article is aimed at a comprehensive analysis of decision-making in a changing information environment, taking into account the interaction of cognitive, emotional, ethical, social, existential, and cultural factors that influence choice formation. The paper systematizes the main cognitive models of decision-making (rational, bounded rational, heuristic, and dual-process models) with an emphasis on their adaptability in conditions of change, uncertainty, and information overload. Particular attention is paid to the ability of each model to respond flexibly, self-organize, and update based on experience. The role of emotions as an integral part of thinking that influences the evaluation of alternatives and the effectiveness of choices is emphasized. Ethical aspects are analyzed as an external reference point in morally complex situations, particularly in professional activities. The contribution of existential psychology, which interprets the process of choice through the prism of freedom, responsibility, anxiety, and guilt as important factors in personal formation and development, is outlined. The social and psychological mechanisms, in particular the influence of group norms and interactions, as well as cultural characteristics as the main determinants of thinking styles and decision-making strategies, are considered. It is noted that the effectiveness of decision-making in the modern world largely depends on the ability to integrate these various influences. It is found that traditional rational models are not sufficiently adaptive, while the dual-process model demonstrates the greatest flexibility, combining intuition and analytics for rapid response. The need for a holistic approach to deeply understand the nature of modern choice and improve its effectiveness is emphasized. Based on an interdisciplinary approach, the need for a holistic analysis of choice is justified, taking into account not only cognitive processes but also the broader psychological and sociocultural context. This approach allows for a deeper understanding of the complex nature of modern decision-making and outlines ways to improve its effectiveness.

Keywords: decision-making, cognitive models, emotions, ethics, existential psychology, social factors, culture, adaptability.

Подано 26.08.2025

Рекомендовано до друку 09.09.2025